

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МАШЕВСЬКИЙ Олег Петрович

УДК 947.1/9:001:37:7(477)

ПОЛІТИКА УРЯДУ ГЕТЬМАНА
П.СКОРОПАДСЬКОГО В ГАЛУЗІ ОСВІТИ,
НАУКИ, МИСТЕЦТВА
(квітень - грудень 1918 року)
07.00.01.- Історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичний наук

Київ 1997

00751299 (X)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі новітньої історії України
Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - доктор історичних наук, професор
кафедри новітньої історії України
Київського університету імені Тараса
Шевченка
МУСІЄНКО Володимир Васильович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор, заві-
дувач відділом історії культури українсь-
кого народу Інституту історії НАН
України
ДАНИЛЕНКО Віктор Михайлович;

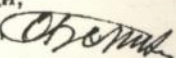
кандидат історичних наук, доцент
кафедри архівознавства та спеціальних
галузей історичної науки Київського
університету імені Тараса Шевченка
СОРОКА Юрій Михайлович

Провідна установа - Інститут національних відносин та
політології НАН України, відділ
етноісторичних досліджень, м.Київ

Захист відбудеться "17" 21 1997 р. о 10⁰⁰ годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.32 в
Київському університеті імені Тараса Шевченка (адреса: 252033,
Київ, вул. Володимирська 60, ауд. 349).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка (м.Київ,
вул.Володимирська,58).

Автореферат розісланий "16" жовтня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук О.І.Божко
доцент

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Її обсяг становить 179 сторінок. Вона складається із вступу, п'яти розділів та списку використаних джерел та літератури (29 сторінок, 351 назва).

Вступ. Актуальність теми. Здійснюючи завдання розбудови незалежної держави, Україна стала перед невідкладною необхідністю утвердження державної мови, розвитку національної культури. Від цього значною мірою, залежить доля всіх реформувань, здійснюваних у суспільстві. За час незалежності прийнято Конституцію, ряд законів й постанов Верховної Ради, указів Президента України в яких визначаються нові підходи до цілей та напрямків культурної політики, засобів їх практичної реалізації. Успішне виконання цих завдань в значній мірі залежить від усвідомлення історичних традицій, зокрема вивчення досвіду культурного будівництва періоду визвольних змагань українського народу 1917 - 1920 років.

Центральна Рада, гетьманський уряд, Директорія УНР вважали відродження української культури одним з головних елементів державотворення. Найбільших успіхів в культурній сфері було досягнуто за доби гетьманату. Відносно піднесення економіки і розвиток банківської справи в той період дозволили уряду Української Держави поліпшити фінансування культурної галузі, реалізувати ряд проектів, які були розроблені ще за Центральної Ради, надати сприяння подальшому розвитку національної культури.

Тодішні умови проведення культурної політики, у деяких аспектах, були подібні до сучасних. Це пояснюється тим, що, як в Російській імперії, так і в СРСР чинились всілякі перешкоди розвитку української культури. Внаслідок цього, як під час визвольних вагань 1917 - 1920 років, так і після проголошення незалежності в 1991 році, в Україні культурна галузь знаходилась в критичному стані. Незважаючи на це, гетьманський уряд досяг вагомих результатів у національно-культурному будівництві. Тому, його позитивний досвід має велике значення для сьогодення суверенної України.

Предметом дослідження є ідейні та організаційні основи культурної політики Української Держави, аналіз діяльності її органів влади і управління в сфері національно-культурного будівництва.

Об'єктом аналізу стала політика гетьманського уряду в галузях освіти, науки, мистецтва та культурного просвітництва.

Хронологічні рамки дисертації визначаються часом існування Української Держави (29 квітня - 14 грудня 1918 року).

Територіальні рамки охоплюють Східну Україну, що входила до складу Російської імперії і на теренах якої згодом постала гетьманська Українська Держава.

Метою дисертаційного дослідження є аналіз та об'єктивна оцінка діяльності державних органів гетьманської України в галузях освіти, науки та мистецтва. У відповідності з поставленими цілями вирішуються такі **основні завдання**:

- розкрити стан наукової розробки проблеми,
- проаналізувати літературу та джерело по темі дослідження;
- проаналізувати погляди П. Скоропадського, міністрів освіти на ідейні, організаційні основи та головні напрямки національно-культурної політики;
- розкрити пріоритети цієї політики, підходи уряду до утвердження української мови, як державної, окремих галузей культурного будівництва;
- простежити діяльність уряду по створенню початкової, середньої та вищої школи, системи підготовки педагогічних кадрів, забезпеченню освітніх навчальною та методичною літературою;
- висвітлити державну політику щодо розвитку науки, мистецтва, бібліотечної і архівної справи, охорони пам'яток історії та культури, просвітницької та видавничої діяльності;
- узагальнити досвід діяльності гетьманського уряду по відродженню і розвитку української мови і культури, дати рекомендації щодо його використання на сучасному етапі державотворення.

Методологічною основою роботи стали принципи історизму та об'єктивності. Для їх реалізації використані проблемно-хронологічний та порівняльно-історичний методи.

Наукова новизна дисертації полягає у постановці та розробці актуальної проблеми, яка не отримала об'єктивного висвітлення в історичній науці, на новому, відповідному сучасним вимогам, рівні. Введено в науковий обіг значну кількість передусім архівних, а також інших джерел, що дозволило переглянути погляди на проблему, уточнити факти, події, явища, комплексно дослідити культурну політику і практику Української Держави. Показані як набутки, так і труднощі, недоліки, прорахунки у національно-культурному будівництві розглядуваного періоду вітчизняної історії.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал, основні положення та висновки можуть бути використані при написанні узагальнюючих наукових історичних праць, зокрема, з питань державотворення і культури, а також при читанні

нормативних лекційних курсів, спецкурсів для студентів вузів, тощо.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри новітньої історії України Київського Університету імені Тараса Шевченка. Основні положення та висновки дослідження знайшли відображення в публікаціях автора апробувались на республіканській та міжнародній конференціях: "Всеукраїнські читання присвячені вивченню спадщини Івана Огієнка (Київ, 1996 р.); "Відродження української державності: проблеми історії та культури (Одеса, 1996 р.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ.

У першому розділі - «Аналіз літератури та джерел за темою дослідження» - окреслюються основні етапи розвитку наукової думки з проблеми культурного будівництва в гетьманській державі, а також аналізується джерельна база дисертації.

Публікації на тему культурної політики уряду української Держави почали з'являтися ще за доби гетьманату. Міністри освіти М.П.Василенко, П.О. Стебницький, В.П. Науменко, відомі українські педагоги та науковці С.Русова (голова департаменту позашкільної і дошкільної освіти), П. Холодний (товариш міністра освіти), Ф. Сушницький (голова департаменту вищої освіти) неодноразово виступали на сторінках періодичної преси із роз'ясненням свого бачення шляхів розвитку української культури та описом її сучасного стану.¹ Авторитетні політичні й культурні діячі (Г. Павлуцький, Л. Курбас, Ф.Шмідт, О.Грушевський та інші) в своїх статтях порушували актуальні проблеми розвитку науки та мистецтва.² Були й перші спроби комплексного дослідження питань культурного будівництва за гетьманщини. Так, З. Кузеля аналізував головні напрямки розвитку культури за часів П.Скоропадського. Однак, висновки даного автора ґрунтувалися лише на матеріалах тогочасної періодичної преси³. Книга С. Постернака була, на той час, узагальнюючою працею з даної проблеми. Але, в роботі наявні значні суб'єктивні оцінки теми, оскільки, С. Постернак належав до антигетьманської опозиції та прагнув применшити успіхи режиму у культурному будівництві⁴.

¹ Вільна українська школа.-1918 - №5-6,7,8-10; 1918-1919.- № I, 4,5, 8,9-10; Киевская мысль.-1917.- 23 марта; Русский голос - 1918.- 27 октября та ін.

² Відродження.-1918.-7,8,16 червня; Наше минуле.-1918,№2.-с.184-193; Шлях.-1918.-Ч.2.- с.54-58;Робітнича газета.-1918.-23 вересня.

³ Кузеля З. Рік 1918 на Україні.- Зальцведель, 1918.

⁴ Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції.- К.,1920.

Отже, названі публікації про культурну політику гетьманату були політично заангажовані, оскільки ґрунтувалися, переважно, на особистому досвіді функціонерів у культурній сфері. Вони свідчать про те, що вже в той період намітились дві протилежні оцінки діяльності гетьманського уряду в галузях освіти, науки та мистецтва - її ідеалізація та нещадна критика.

Ці тенденції набули подальшого розвитку у працях державних і політичних діячів, котрі опинились в еміграції. Прибічники гетьманату, зокрема, П.Скоропадський, Д.Дорошенко, О.Войнаренко у своїх мемуарах та історичних дослідженнях стверджували, що період гетьманщини був найпродуктивнішим за 1917 - 1920 роки для українського культурного будівництва.⁵ Прихильники Української народної Республіки - В.Винниченко, Р.Млиновецький, Д.Доленга були переконані у тому, що правління П.Скоропадського символізувало занепад української освіти, науки та мистецтва.⁶

Більшість українських істориків з діаспори в 1940-1970 роках, також, поділились на adeptів та противників гетьманату. Н.Полонська-Василенко, Д.Гирський, С.Томашівський, Б.Коваль у своїх працях підкреслюють здобутки гетьмана у культурному будівництві⁷. Навпаки, О.Брик, П.Феденко, М.Славінський, Д.Соловей зосередились лише на недоліках та прорахунках гетьманської держави у цій галузі.⁸ Разом з тим, у

⁵ Скоропадський П. Українська культурна праця на гетьманщині //Культура і життя.-1991.-№31 (3 серпня); Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.Т.2. Українська гетьманська держава. - Ужгород, 1930; Войнаренко О.З гетьманських часів.- Детройт, 1930.

⁶ Винниченко В. Відродження нації Ч. III.- Київ-Відень, 1920; Доленга Д. Скоропадщина.- Варшава, 1930; Млиновецький Р. Нариси з історії український визвольних змагань.-Чужина,1973.

⁷ Полонська-Василенко Н. Українська Академія наук. Нарис історії.- К.,1993; Гирський Д. Дивні спроби виправдовування антидержавної політики. - Торонто, 1973; Томашівський С. Під колесами історії.-Нью-Йорк, 1962, Коваль Б. Державним курсом гетьманщини-Торонто, 1981.

⁸ Брик О. Тернистий шлях українського народу-Вінніпег, 1969; Славінський М. Історія України: Курс лекцій.- Регенсбург, 1957; Соловей Д. Василенко, Мілюков і самостійність України в 1918 році.-Вінніпег, 1965.

післявоєнний період збільшувався вихід політично незаангажованих праць у яких порушувались важливі проблеми досліджуваної теми. Так, І.Крилов, Г.Ващенко, Г.Василькович аналізували розвиток української освіти. М.Вертухів торкався історії заснування гетьманським урядом Української Академії наук, а В.Січинський показав вклад Георгія Нарбута в розвиток графічного мистецтва.⁹

Нині, як зазначає І.Лисяк-Рудницький, більшість істориків української діаспори схиляються до об'єктивного, суто наукового висвітлення проблеми. Зокрема, В.Янів, І.Кейван, М.Семчишин, А.Животко, О.Субтельний прагнуть неупереджено показати процес культурного будівництва за гетьманської доби.¹⁰

В українській радянській історіографії тема культурної політики гетьманату замовчувалася або висвітлювалася упереджено. Виняток становлять деякі публікації 1920 років. Наприклад, С.Постернак досліджував розвиток в Українській Державі бібліотечної справи, а В.Ігнатенко аналізував стан тодішньої преси.¹¹ В цілому ж, радянські дослідники ігнорували діяльність уряду Української Держави у галузі культури або свідомо її фальсифікували. Яскравим прикладом було безпідставне твердження про заснування радянським, а не гетьманським урядом Української Академії наук. Фактичний матеріал публікацій, присвячений ювілеям окремих вузів, також, відповідно препарувався.¹²

⁹ Крилов І. Система освіти в Україні (1917-1930).- Мюнхен, 1956; Ващенко Г. Проект системи освіти в самостійній Україні. - Мюнхен, 1957; Василькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920). - Мюнхен, 1976; Січинський В. Юрій Нарбут.- Львів-Краків, 1943; Вертухів М. Основні етапи розвитку Української Академії наук //Літературно-науковий збірник.- Нью-Йорк, 1952.-Т.6.- С.172-177;

¹⁰ Лисяк-Рудницький І. Історичні ессе.-К.,1994. Янів В. Українська культура.- Нью-Йорк, 1985; Кейван І. Нариси з історії української культури.- Едмонтон, 1984, Субтельний О. Україна. Історія.-К., 1992 Животко А. Історія української преси. - Мюнхен, 1989.

¹¹ Постернак С. Всенародна бібліотека України.-К., 1923; Ігнатенко В. Українська преса.-К.,1926.

¹² Історія Української РСР у 8-ми томах. Т.5. Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні (1917-1920).- К.,1977; Золотоверхий І.Д. Становлення української радянської культури (1917-1920 рр.).-К.,1961; Історія Київського університету. 1834-1959.-К., 1959.- Історія Одеського університету за 100 років. -К., 1968 та ін.

На початку 90-х років відбулися зміни у підході до проблеми. З проголошенням незалежності України наступив якісно новий період у дослідженні культурного будівництва за гетьманщини. Йде бурхливе переосмислення всього, що було накопичено історичною наукою за всі попередні роки.

С.В. Кульчицький виступив в 1992 році із статтею в якій дав високу оцінку національно-культурному будівництву уряду П. Скоропадського.¹³ В.К. та С.В.Майбороди, В.Кравець, І.Михайлова, С.Скидан, С.Крисюк, Д.Тхоревський, А.Вихрущ, Л.Вовк, Н. Ротар досліджували розвиток початкової та середньої освіти за гетьманщини. Вони вважають досягненнями тодішнього уряду успішну українізацію початкової школи, створення значної кількості українських гімназій, підготовку педагогічних кадрів для потреб національної школи, забезпечення учнів українськими підручниками. Водночас, ці автори вбачають недоліки культурної політики гетьманату у недостатньо рішучій дерусифікації середньої школи, прагненні до зайвої централізації управління освітою, переслідуванні українських культурних діячів деякими місцевими адміністраціями¹⁴.

В.Короткий та В.Ульяновський, торкаючись питань розвитку вищої освіти, зазначали, що в Українській Державі цій справі було «надано потужного імпульсу». Водночас, О.В.Колпакова та В.І.Онопрієнко приділили увагу заснуванню та розвитку в 1918 році національних університетів, вказали на, загалом, повільну українізацію вузів¹⁵.

¹³ Кульчицький С.В. Українська Держава часів гетьманщини //Український історичний журнал.- 1992.-№7-8.-С.60-80.

¹⁴ В.К. та С.В. Майбороди. Гетьман Скоропадський і освітні справи.//Освіта.- 1992.-№10; Кравець В.Л. Історія української школи і педагогіки. -Тернопіль, 1994; Михайлова І; Скидан С. Народна освіта 1917-1920 років //Український педагог Іван Стешенко.-К.,1994.- С.10-20; Тхоревський Д.О., Вихрущ А.В. Трудова політехнічна школа: міфи і реальність (1917-1945 рр.)- К.,1994; Вовк Л.П. Історія освіти дорослих в Україні.-К., 1994; Ротар Н.Ю. Діяльність українських національно-демократичних урядів у галузі освіти (1917 - 1920): Дис. канд. іст. наук.-Чернівці, 1996.

¹⁵ З іменем Святого Володимира. Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників. Кн.1.- К.,1994.- С. 17 - 22; Колпакова О.В. Український державний університет у Києві (1917-1920)// Український історичний журнал.- 1993.-№6.-С. 30-36; Онопрієнко В.І. Українські університети в 1917-1919 р р. //Вісник Академії наук України.- 1992.- №2.- С.77-87.

Найбільш ґрунтовними з новітніх видань, присвячених заснуванню та діяльності Української Академії наук, є праці авторських колективів,¹⁶ а також статті В.І.Юрчука і В.Г.Врублевського.¹⁷ Вчені, зокрема, вказували на здобутки гетьманського уряду в цій галузі та тодішні проблеми із забезпеченням Академії наук необхідними приміщеннями.

Л.І. Євселевський та С.Я.Фарина у своїй монографії показали діяльність "Просвіт" в період гетьманату, наголошували на фактах переслідування цих товариств місцевою адміністрацією.¹⁸ Г.Я.Рудий дослідив ступінь відображення у тодішніх часописах культурного життя в Україні¹⁹. П.В. Голобуцький, С.М. Косяк, Н.В. Жлудько і А.А. Свобода у своїх публікаціях аналізували розвиток бібліотечної справи²⁰. О.Нестуля показав зародження державної системи охорони пам'яток історії та культури за гетьманщини.²¹

Із загального огляду літератури можна зробити висновок про те, що історики вивчали лише окремі аспекти актуальної проблеми. Комплексної

¹⁶ Рання історія Академії наук України/ Ю.Храмов, С.Руда, Ю.Павленко, В.Кучмаренко.- К.,1993; Правовий статус Академії наук України: історія та сучасність/ Під ред. Ю.С.Шамшученка - К.,1993; Микола Прокопович Василенко/ В.В.Вороненко, Л.Д.Кістерська, Р.Р.Матвеева, І.Б.Усенко.- К.,1991.

¹⁷ Врублевський В.Г. До створення Української Академії наук //Український історичний журнал.-1993.- № 1.-С.30-39; Юрчук В.І. Національний фактор у заснуванні та перші кроки діяльності Академії наук України// Український історичний журнал.-1993. №11-12.- С.4-15.

¹⁸ Євселевський Л.І. Фарина С.Я. "Просвіта" в Наддніпрянській Україні.- Полтава,1993.

¹⁹ Рудий Г.Я. Преса Української Держави. Питання освіти, науки, культури.- К.,1996.

²⁰ Свобода А.А. Учимося в минулого // Українська культура.-1994.- №2-3.- С.32-35; Косяк С.М. Всенародна бібліотека України: сторінки історії// Пріоритетні напрямки розвитку бібліотечної справи в Україні. Міжрегіональна науково-практична конференція.- Рівне, 1993.-С.88-96; Голобуцький П.В., Жлудько С.М. Історичні витoki становлення Національної бібліотеки України.// Там само.-С. 99-100.

²¹ Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні.- Полтава, 1994 та ін.

розробки культурної політики і практики Української Держави ще не здійснено.

Джерельною базою дисертації є комплекс документів і матеріалів з архівних фондів, документальні публікації, мемуарна література, преса. Насамперед, це документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО України). Фонд Ради Міністрів (ф.1064) цього архіву містить протоколи засідань гетьманського уряду. Їх вивчення дозволило прослідкувати обговорення Радою Міністрів та прийняття найважливіших рішень в культурній галузі. Фонд Міністерства народної освіти та мистецтв (ф.2201) зберігає: накази міністра освіти; законопроекти, які розроблялись в департаментах та відділах цього міністерства; звіти вищезгаданих установ; їх листування з навчальними й культурними закладами, громадськими товариствами; протоколи засідань Комісії по вищих школах та наукових інституціях, тощо. Вивчення фонду Головного управління мистецтв та національної культури (ф.2457) дало можливість дослідити діяльність гетьманського уряду по відродженню та розвитку українського театру, музики, пластичних мистецтв, архівних та бібліотечних установ, охороні пам'яток історії та культури, тощо. Фонд Головного управління по справах друку (ф.1184) містить інформацію про розвиток української преси, а також цензурні переслідування ряду періодичних видань.

Фонди Державного архіву міста Києва (ф.16,18,163,185) дозволяють скласти уявлення про реформування окремих початкових, середніх та вищих навчальних закладів, і виходячи з цього, зробити висновки щодо розвитку, за гетьманщини, відповідних галузей освіти. Розкрити характер взаємин між гетьманською адміністрацією та культурно-просвітніми організаціями допомагає фонд товариства "Просвіта" (ф.1447) Державного архіву Київської області (ДАКО). Документи Центрального державного архіву громадських організацій (ф.17,57) дають оцінку культурного будівництва в Українській Державі німецькими і австрійськими військовими органами та російськими білогвардійськими організаціями.

Джерельну базу істотно доповнили опубліковані документи, а саме: закони й законопроекти, програми навчання, які були розроблені комісіями Міністерства освіти гетьманської держави, а також матеріали з'їздів та нарад

з питань культури,²² установчі документи навчальних та культурних закладів,²³ збірники документів і матеріалів, тощо.²⁴

Важливим джерелом для дослідження були матеріали преси. Це, насамперед, публікації офіційного органу гетьманського уряду - "Державного вісника": указів гетьмана, постанов Ради Міністрів, наказів по міністерствах. Багатий матеріал по темі дослідження містить найпопулярніша, на той час, незалежна газета "Відродження". Газета "Нова Рада", "Робітнича газета" висвітлювали погляди на культурні процеси українських соціалістичних партій, а "Русский голос", "Киевская мысль" - організацій і угруповань російської інтелігенції. З журналів найважливішу тематичну інформацію містять: "Вільна українська школа" (орган Всеукраїнської учительської спілки), "Наше минуле" (часопис з історії культури), "Книгарь" (літопис української друкованої продукції).

Мемуарна література допомагає заглянути за лаштунки авансцени де формувалась культурна політика гетьманату, а також поглянути на події з боку ворогуючих таборів. Спогади, як самого П.Скоропадського, так і Д. Дорошенка (міністра закордонних справ Української Держави), О.Войнаренка (співробітника Міністерства освіти) відрізняються відверто монархічними, прогетьманськими симпатіями. Натомість, В.Винниченко, В. Андрієвський (губернський комісар освіти Полтавщини), О.Кошиць (керівник Державної капели) у своїх мемуарах гостро критикують національно-культурну політику гетьманського уряду. Щоденники В.І.Вернадського віддзеркалюють події з точки зору, скептично настроєної до відродження української державності, російської інтелігенції. Водночас, І.І.Огієнко (ректор Кам'янець-Подільського університету), В.Биковський (бібліотечний діяч) намагались у своїх мемуарах об'єктивно оцінити розвиток

²²Проект Єдиної школи на Україні. Основна школа. -Кам'янець - Подільський, 1919; Другий з'їзд делегатів Всеукраїнської Учительської Спілки 15-18 січня 1919 р.: доклади, протоколи, резолюції.- К., 1919; Збірник праць комісії по виробленню закону про заснування Української Академії наук у Києві.-К., 1919 та ін.

²³Від тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві. - К., 1918; Устав Екатеринославського університета.- Екатеринослав, 1918; Всеуито - учительське видавничє товариство. Статут.- К.,1918 та ін.

²⁴З іменем Святого Володимира. Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників.-К., 1994; Історія Академії наук України.1918-1923. Документи і матеріали.-К., 1993 та ін.

вищої освіти, бібліотечної та видавничої справи у розглядуваний період.²⁵

У другому розділі - "Основні напрямки культурної політики уряду Української Держави" - дається загальна характеристика стану освіти, науки, мистецтва в Україні напередодні гетьманського режиму, розкриваються погляди гетьмана П.Скорпадського, міністрів освіти та мистецтв М.Василенка, П.Стебницького, В. Науменка на шляхи та методи їх розвитку. Зроблено висновок про те, що ці державні діячі продовжували політику Центральної Ради щодо активного розвитку української мови й культури. У той же час, вони обрали обережний, еволюційний підхід щодо дерусифікації наукових, навчальних, культурно-освітніх закладів. Розглядаються істотні труднощі організаційного періоду, показано причини невдоволення значної частини українського громадянства та інтелігенції, які, зокрема, чекали більш радикальних і швидких змін.

Зважаючи на опозицію націонал-демократичних кіл суспільства, уряд П.П.Скорпадського змушений був використовувати всі придатні для культурного будівництва кадри, незалежно від їх політичних поглядів. Не був змінений склад Міністерства освіти, сформований за Центральної Ради, хоча значна частина його працівників критикувала помірковану політику уряду в галузі освіти (С.Русова, О.Кошиць та ін.). З іншого боку, до національно-культурного будівництва в Україні залучались працівники котрі, хоча й скептично ставились до українського відродження, але були відомими фахівцями у своїй галузі, (наприклад академік В.І.Вернадський)

За гетьманату значно зростала державна підтримка освіти, науки й культури. Якщо за Центральної Ради культурна сфера змушена була розвиватись переважно зусиллями громадськості, то за гетьманщини провідну роль в цьому процесі відігравали одержавлені та новостворені державні освітні, наукові та мистецькі заклади. Виходячи з засад централізації, Міністерство освіти Української Держави активно об'єднувало і підпорядковувало собі земські, відомчі, церковні та інші навчальні заклади в "єдину школу" з однаковими програмами викладання. Дбаючи про відродження культури українською нацією, уряд П.Скорпадського, водночас,

²⁵ Скорпадський П. Спогади. Кінець 1917- грудень 1918.- Київ-Філадельфія, 1995; Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле.-Мюнхен, 1969; Войнаренко О. З гетьманських часів.-Детройт, 1930; Винниченко В. Відродження нації.Ч.3.-К.,1990; Андрієвський В. З минулого.- Берлін,1923. Кошиць О. Спогади.-К., 1995; Вернадський В.І. Дневники.-К., 1994; Огієнко І. Рятуння України.-Вінніпег, 1968; Биковський Л. Книгарні-бібліотеки-Академія.-Мюнхен, 1971.

сприяв і розвитку культури національних меншин в Україні.

Одним з провідних напрямків національно-культурної політики гетьманського уряду було впровадження української мови в діловодство державних органів. Всі службовці під загрозою звільнення були зобов'язані оволодіти й користуватись українською мовою. Міністерства і відомства організували для своїх співробітників низку курсів українознавства та вели роботу по виробленню української службової термінології.

Розв'язання проблем українського культурного будівництва залежало від розстановки на ключові посади національно свідомих кадрів. Їх не вистачало. Тому, на чолі багатьох місцевих адміністрацій перебували старі, шовіністично настроєні чиновники, які гальмували національно-культурне будівництво. Після проголошення гетьманом 14 листопада 1918 року федерації України з Росією уряд на чолі з С. Гербеєм став на шлях руйнування української державності.

У третьому розділі - "Розвиток освіти за доби гетьманату" розглядаються зусилля гетьманського уряду по створенню української національної школи. Централізована система управління забезпечувала чітке й ефективне керівництво освітньою галуззю, можливості її українізації. Для Міністерства народної освіти та мистецтв Української Держави був характерний диференційований підхід до дерусифікації різних ступенів освіти. При цьому, бралася до уваги наявність національних педагогічних кадрів та навчальної літератури. Найшвидше проводилась українізація нижчих початкових шкіл (1-4 роки навчання). Згідно наказу міністра освіти, в них навчання для українського населення було переведено на українську мову вже з початку 1918-1919 року. У вищих початкових школах (5-7 роки навчання) викладання українською мовою запроваджувалось в перших класах, якщо в них учні-українці склали більше половини. В старших класах пропонувалось здійснювати українізацію "враховуючи реальні на те можливості". В школах, котрі засновувались на державні кошти, навчання велось виключно українською мовою. В період гетьманату спільними зусиллями уряду та органів місцевого самоврядування було відкрито 12000 нижчих початкових шкіл. Чисельність вищих початкових шкіл, котрі утримувались з державного бюджету, збільшилась з 343 до 1069.

Щодо національних середніх шкіл (8-11 класи), то їх створення проходило шляхом відкриття нових навчальних закладів. З початком 1918-1919 шкільного року Міністерство освіти відкрило 40 українських гімназій і 10 реальних шкіл та надавало значну фінансову допомогу 38 українським середнім школам, створеним на кошти місцевих самоврядувань та громадських організацій. Водночас, згідно з рішенням Ради Міністрів, в усіх російськомовних середніх школах запроваджувалось обов'язкове викладання

української мови, літератури, історії та географії України. У той буремний час уряд не зміг забезпечити всі нововідкриті українські гімназії належними приміщеннями.

Міністерство освіти Української Держави, з метою підготовки учителів до переходу на українську мову викладання, активно проводило дерусифікацію педагогічних навчальних закладів, організувало 2 інститути та 12 нових учительських семінарій, влаштувало курси українознавства для викладачів у більш як 50 населених пунктах України.

Гетьманський уряд мав значні здобутки у розвитку української вищої освіти. Він організував українські державні університети в Києві й Кам'янці-Подільському, а в російськомовних вищих школах відкрив кафедри української мови і літератури, історії України та західно-руського (українського права). Міністерство освіти сприяло відкриттю приватних навчальних закладів. Почали працювати Катеринославський університет, Полтавський український історико-філологічний факультет, Економічно-адміністративний Консульський інститут в Києві та ін.

У розділі показується активна діяльність уряду Української Держави щодо забезпечення української школи навчальною літературою. Рада Міністрів асигнувала на ці потреби 2000000 крб, завдяки чому було видано понад 130 шкільно-педагогічних книжок тиражем понад 2 млн. примірників.

За гетьманату, було значно поліпшено фінансування освіти, виділено кошти на господарські потреби навчальних закладів, повернуто їм борги за 1917 - 1918 шкільний рік. Однак, уряд не зміг регулярно виплачувати заробітну плату вчителям початкових та середніх шкіл.

У четвертому розділі - "Державна політика в галузі науки" - показано проблеми, що стояли перед науковими установами молодшої держави, проаналізовано шляхи і методи міністерств та відомств по їх розв'язанню. Завдяки активним зусиллям гетьманського уряду, особисто міністра освіти М.П.Василенка, в Україні було засновано Національну Академію наук. Вона отримала від держави значні асигнування та необхідну матеріально-технічну базу. Керівництво Академії що складалося з відомих вчених, розробило перспективні плани щодо розвідки й використання природних копалин, піднесення економічного потенціалу держави та подальшого її культурного розвитку. Уряд, засновуючи науково-дослідні установи, навчальні заклади, прагнув забезпечити їх висококваліфікованими кадрами, всім необхідним для плідної роботи. Рада Міністрів, піклуючись про підготовку українських наукових кадрів, заснувала 20 професорських стипендій при Міністерстві освіти та 30 - при Київському українському університеті. До наукової праці в Україні залучались видатні українські вчені

з поза її меж (А.Ю.Кримський, В.М.Перетц та ін.). Визначивши оптимальні шляхи розвитку науки, держава виділила значні кошти тим закладам, які здійснювали прикладні й фундаментальні дослідження, а також підвищувала утримання науковим працівникам. Але, в тодішніх умовах важко було забезпечити нові наукові заклади і вузи належними приміщеннями. Це, зокрема, негативно вплинуло на розгортання роботи Української Академії наук.

У п'ятому розділі - «Культурно просвітницька діяльність гетьманського уряду. Піклування про розвиток мистецтва» - дається загальна характеристика стану та потреб культурно-просвітніх установ, закладів мистецтва, комплексно аналізується реорганізація структури управління ними. Для ефективнішого, ніж за Центральної Ради, керівництва культурою і мистецтвом, Рада Міністрів створила при Міністерстві освіти спеціальне Головне управління. Автор детально дослідив заснування гетьманським урядом Українського драматичного театру, Державного симфонічного оркестру, Національної капели, Національної бібліотеки, Кобзарської школи та інших культурних закладів.

Водночас, уряд П.П.Скоропадського проводив ефективні заходи щодо охорони пам'яток історії та культури. Велика увага приділялася масовій культурно-просвітницькій роботі. Українська Держава надавала значну матеріальну допомогу заслуженим діячам науки і культури, їх родинам. За гетьманщини, були створені сприятливі умови й для розвитку видавничої справи. В той період було засновано Державне та ряд приватних видавництв, які видрукували понад 670 назв українських книжок в мільйонах примірників. Інтенсивно зростала й українська преса, особливо фахові, відомчі, освітянські та наукові періодичні органи.

Автором, серед причин, які негативно позначилися на культурному розвитку, виділені - недостатнє фінансування мистецьких і просвітницьких закладів та запровадження цензури.

В результаті проведеного дослідження, автор прийшов до ряду **висновків**, основні з яких виносяться на захист:

- гетьман П.Скоропадський, уряд Української Держави поставили собі за мету наполегливо відроджувати українську культуру та, водночас, дбати про потреби національних меншин. Вони вважали, що дерусифікацію в галузі культури слід проводити поступово, виходячи з реальних можливостей та уникаючи міжнародних конфліктів;

- гетьманський режим для ефективного керування освітою, наукою та мистецтвом створив чітку управлінську структуру на чолі з Міністерством народної освіти та мистецтв. Вузкість соціальної опори гетьманату зумовила гостроту кадрової проблеми. До культурного будівництва

залучались професійно підготовлені чиновники серед яких, однак, було чимало противників українізації;

- уряд дотримувався диференційованого підходу до створення різних ланок національної школи. Найбільш рішучими та успішними були заходи щодо дерусифікації початкової та вищої початкової школи (1-7 роки навчання). Створення національної середньої та вищої школи здійснювалось шляхом відкриття нових українських навчальних закладів й поступової українізації російськомовних шкіл;

- гетьманський уряд найбільших успіхів досяг в створенні системи освітніх закладів: було засновано значну кількість українських початкових й середніх шкіл та відкрито державні університети в Києві та Кам'янці-Подільському. Також, надавалась допомога громадським та приватним українським навчальним закладам. Уряд П.П.Скоропадського мав вагомні здобутки у підготовці педагогічних кадрів для української національної школи та забезпеченні її навчальною літературою;

- Українська Держава приділяла велику увагу розвитку наукових досліджень. Її урядом було створено Українську Академію наук, виділено значні кошти на підготовку наукових кадрів, покращено фінансування науково-дослідних установ;

- уряд П.П.Скоропадського мав значні здобутки у розвитку українського театру, музики, охороні пам'яток історії та культури, культурно-просвітницькій діяльності, бібліотечному будівництві та видавничій справі;

- розвиток української культури гальмували: складні військово-політичні обставини, переслідування культурно-просвітніх працівників проросійські налаштованими чиновниками, недостатнє фінансування освітніх та мистецьких закладів, запровадження цензури.

Основний зміст дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Машевський О.П. Українізація освіти в 1918 році// Вісник Київського університету. Історія. 1996.- Випуск 34.-К., 1996.- С.80-86.
2. Мусієнко-В.В., Машевський О.П. Українізація органів державної влади в гетьманській державі Павла Скоропадського// Розбудова держави.-1996.- №2.-С.38-41;
3. Машевський О.П. Іван Огієнко - організатор українського вищого шкільництва в 1917-1920 роках//Велетень науки. Матеріали Всеукраїнських читань присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка.- К.,1996.-С.22-26;
4. Машевський О.П. Відродження української культури в Українській Державі 1918 року//Матеріали міжнародної наукової конференції

"Відродження української державності: проблеми історії та культури". - Одеса, 1996.- С.94-95;

5. Провідники культурно-освітньої політики гетьманської Української Держави 1918 року/ Машевський О.П.; Київ, ун-т.- Київ, 1996.-20с.-Укр.-Деп.в ДНТБ України 06.02.97, №157 - Ук.97//анот. в ж. «Депонированные научные работы», 1997, №234-р-97.
6. Бібліотечне будівництво в гетьманській Українській Державі 1918 року /Машевський О.П., Київ, ун-т.-Київ, 1996.-. 11с. -. Укр.-Деп.в ДНТБ України 06.02.97, №158 - Ук 97\Анот.в ж. Депонированные научные работы", 1997, № 235-р-97.

Машевський О.П. Політика уряду гетьмана П.Скоропадського в галузі освіти, науки, мистецтва (квітень-грудень 1918 року).- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 - Історія України.-Київський університет імені Тараса Шевченка.- Київ, 1997.

В рукопису дисертації на широкій джерельній базі досліджується діяльність гетьманського уряду по відродженню української національної культури. Показані ідейні та організаційні основи реформування культурної сфери, українізація системи освіти, створення Національної Академії наук, українських університетів в Києві та Кам'янці-Подільському, Українського драматичного театру, Державного симфонічного оркестру, Національної капели, Кобзарської школи, Національної бібліотеки. Проаналізована культурно - просвітницька робота уряду Української Держави.

Ключові слова: Українська Держава, П.Скоропадський, культура, освіта, наука, мистецтво.

Машевский О.П. Политика правительства гетьмана П.Скоропадского в области образования, науки, искусства (апрель-декабрь 1918 года).- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - История Украины, Киевский университет имени Тараса Шевченко. - Киев, 1997. - Рукопись.

В рукописи диссертации на широкой документальной базе исследуется деятельность гетьманского правительства по возрождению украинской национальной культуры. Показаны идейные и организационные основы реформирования культурной сферы, украинизация системы образования, создание Национальной Академии наук, украинских университетов в Киеве и Каменце-Подольском, Украинского драматического театра, Государственного симфонического оркестра, Национальной капеллы, Кобзарской школы, Национальной библиотеки. Проанализирована культурно-просветительская работа правительства Украинской Державы.

Ключевые слова: Украинская Держава, П.Скоропадский, культура, образование, наука, искусство.

Mashcevsky O.P. Hetman Scoropadsky dobericment polij in ideation, science, art (April - December 1918).-Manuscript. Dissertation for Historical Science Candidate degree on specialty of the O7.OO.O1 History of Ukraine -Kiev Taras Shevchenko University - Kiev, 1997.

The activity of hetman's goveinment, aimed at the revival of Ukrainian national culture, is examined using the wide range of sources. The ideological, organizational basis of reforming cultural sphere, Ukrainisation of educational System, creation of the National Academy of Sciences, Ukrainian Universities in Kiev and Kamenets - Podolsky, The Ukrainian Drama Theatre, The State Symphony Orchestra, The National Chapel, the Kobsar School, The National Library are Shown. Cultural and educational work of the Ukrainian government is analyzed.

Key words: Ukrainian State, P. Scoropadsky, Culture, education, science, art.

МАШЕВСЬКИЙ ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

**ПОЛІТИКА УРЯДУ ГЕТЬМАНА
П. СКОРОПАДСЬКОГО В ГАЛУЗІ ОСВІТИ,
НАУКИ, МИСТЕЦТВА
(квітень-грудень 1918 року)**

Підписано до друку 10.10.97 р. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 1,0. Обл. - вид. арк. 1,0.

Тираж 100 пр. Зам. 580.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

434719

483859
AB 38.591

Handwritten mark